

Flexibiliteit Nederlands voortgezet onderwijs onder druk

Citation for published version (APA):

van der Velden, R., Bles, P., Somers, M., & Webbink, D. (2023). *Flexibiliteit Nederlands voortgezet onderwijs onder druk*. ROA. ROA External Reports

Document status and date:

Published: 13/11/2023

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Flexibiliteit Nederlands voortgezet onderwijs onder druk

Rolf van der Velden (ROA)

Per Bles (ROA)

Melline Somers (ROA)

Dinand Webbink (EUR)

ROA Brochure

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt | ROA
Research Centre For Education and the Labour Market | ROA

© Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Niets uit deze uitgave mag op enige manier worden
verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de directeur van het ROA.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt

Maastricht University

School of Business and Economics

secretary-roa-sbe@maastrichtuniversity.nl

www.roa.nl

*Deze brochure is de samenvatting van het project
'How the flexibility of the Dutch educational system
affects (social inequality in) educational outcomes'.
Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal
Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO, project
405-17-305)*

Vormgeving

ROA secretariaat, Maastricht

November 2023

Highlights

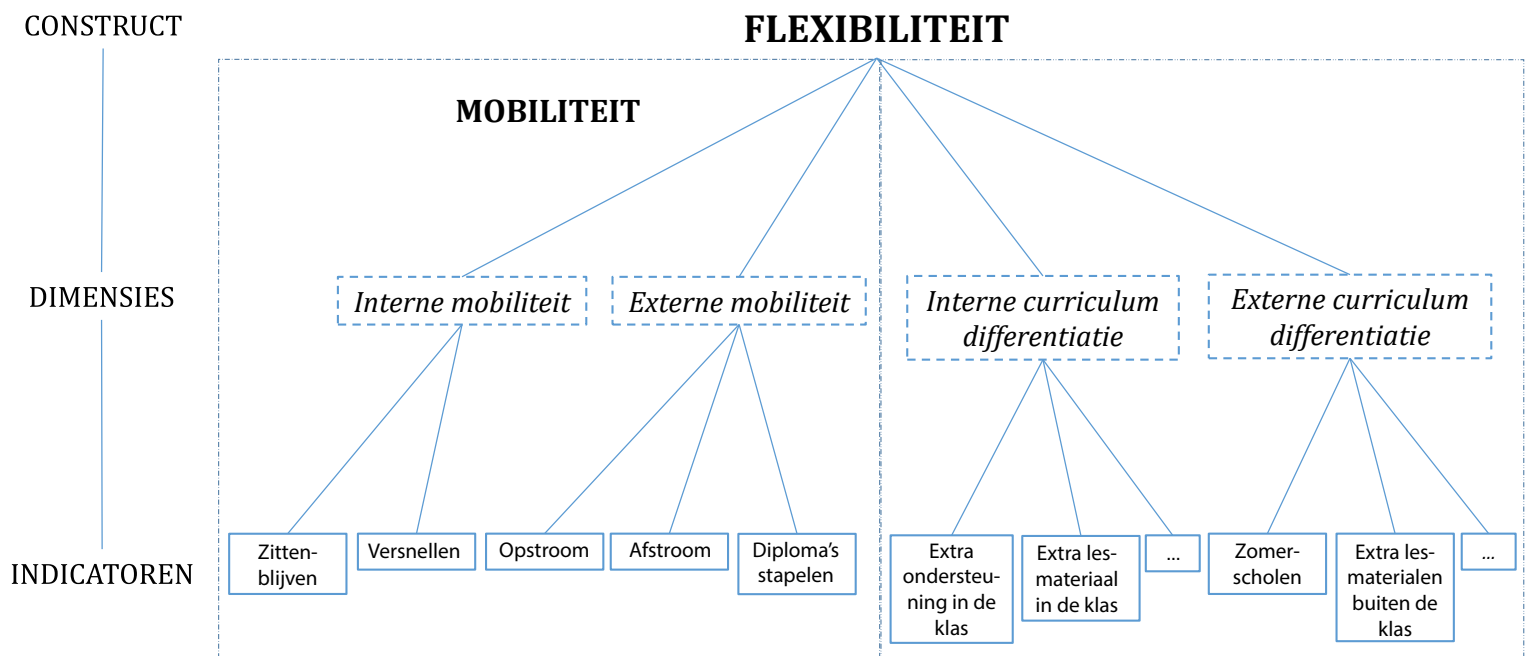
- Het Nederlands onderwijssysteem heeft een aantal structuurkenmerken die tot rigiditeit kunnen leiden, zoals het leerstofjaarklassenstelsel en de vroege selectie in het voortgezet onderwijs.
- Gelukkig zijn er ook veiligheidskleppen die voorkomen dat het systeem te rigide wordt en ervoor zorgen leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen: dat noemen we flexibiliteit.
- Voorbeelden van flexibiliteit in het voortgezet onderwijs zijn het aanbieden van gemengde brugklassen, tussentijdse opstroom en het stapelen van opleidingen.
- Sommige van deze vormen van flexibiliteit (zoals het stapelen van diploma's) gaan met meer kosten gepaard voor de leerling.
- In het primair onderwijs lijkt de flexibiliteit te zijn toegenomen: er worden alternatieven gevonden om te voorkomen dat leerlingen blijven zitten en er wordt meer naar schoolgeschiktheid gekeken bij plaatsing in groep 3.
- In het voortgezet onderwijs lijkt dat niet het geval. Brede scholengemeenschappen en gemengde brugklassen zijn daar de belangrijkste instrumenten om tot meer optimale plaatsingen van leerlingen te komen, en juist dat is in de afgelopen jaren afgenomen.

Waarom is flexibiliteit van belang?

Onderwijs is een vorm van georganiseerde instructie waarbij kennis, vaardigheden en houdingen worden bijgebracht om bepaalde doelen te bereiken. In de meeste landen worden deze doelen en het toezicht op het bereiken van die doelen door de overheid vastgelegd, en worden ook de middelen om deze te bereiken door de overheid verstrekt. Omdat de tijd en middelen die beschikbaar worden gesteld voor het bereiken van de doelstellingen beperkt zijn, wordt het onderwijs in de regel collectief georganiseerd: leerlingen worden bijvoorbeeld opgedeeld in bepaalde niveaugroepen om zo de efficiëntie van het onderwijsproces te bevorderen.

Een duidelijk voorbeeld is het toewijzen van leerlingen aan een bepaald schooltype in het voortgezet onderwijs. In Nederland vindt dat plaats na het verlaten van de basisschool. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een nationale eindtoets en het advies van de leerkracht van de basisschool. Het probleem is echter dat een dergelijke beslissing altijd met onzekerheid is omgeven. De leerkracht kan een verkeerde inschatting maken. De toets heeft een beperkte betrouwbaarheid. En de ontwikkeling van de leerling kan anders lopen dan op dat moment wordt ingeschat. Het gevolg kan zijn dat een leerling zich niet ten volle kan ontwikkelen, omdat deze op een te laag niveau zit, of dat een leerling vastloopt, omdat deze op een te hoog niveau zit.

Eigenlijk zou het ideaal zijn wanneer de leeromgeving van een leerling voortdurend wordt aangepast aan zijn of haar niveau, zodat de aangeboden leerstof altijd optimaal aansluit bij wat op dat moment nodig is. Maar precies dat is lastig te bereiken, als het onderwijs georganiseerd is als collectieve instructie en leerlingen dus aan groepen worden toegedeeld. Om te voorkomen dat dergelijke structurele kenmerken te rigide worden, is het nodig om veiligheidskleppen in te bouwen die het mogelijk maken om tussentijds te corrigeren. Die veiligheidskleppen noemen we de flexibiliteit van het onderwijssysteem.

Figuur 1. Dimensies en indicatoren van flexibiliteit in het onderwijs (ontleend aan Wessling en Van der Velden, te verschijnen)

Wat is flexibiliteit?

Flexibiliteit betreft de mogelijkheden van het onderwijssysteem om verkeerde plaatsingen te voorkomen of later te corrigeren. Dat is belangrijk omdat leerlingen zich anders minder optimaal kunnen ontwikkelen. In principe kan dat op twee manieren: door herplaatsing in een andere groep (mobiliteit) of door het onderwijsaanbod binnen een groep aan te passen (curriculum differentiatie).¹

Mobiliteit kan plaatsvinden zonder dat de leerweg verandert, bijvoorbeeld door zitten-blijven en versnellen (interne mobiliteit), of met verandering van de leerweg, bijvoorbeeld door opstroom, afstroom en het stapelen van diploma's (externe mobiliteit). Ook curriculum differentiatie kan intern gericht zijn (binnen de klas), bijvoorbeeld omdat extra ondersteuning geboden wordt binnen de klas, of extern gericht zijn, bijvoorbeeld door het aanbieden van extra materiaal of ondersteuningsprogramma's (bijvoorbeeld zomerscholen) buiten de klas.

Een voorbeeld kan het bovenstaande verduidelijken. De vroege selectie in het Nederlandse onderwijs zou heel rigide kunnen uitpakken, ware het niet dat scholen verschillende mogelijkheden hebben om de plaatsing te optimaliseren of correcties in de initiële plaatsing toe te passen. Zo hebben veel scholen in het eerste en tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs nog gemengde brugklassen (een vorm van interne curriculum differentiatie), waardoor de definitieve plaatsing wordt uitgesteld. Of ze organiseren zomerscholen om leerlingen die het niveau nog niet aan kunnen bij te spijkeren. Andere scholen geven leerlingen die het niveau nog niet aan kunnen de kans om het leerjaar over te doen (interne mobiliteit) of laten leerlingen tussentijds afstromen (externe mobiliteit). Weer andere scholen geven de mogelijkheid om na het behalen van het diploma een volgend diploma te halen (stapelen).

Elk van deze vormen van flexibiliteit kan bijdragen om de rigiditeit van vroege selectie te verminderen, maar sommige gaan gepaard met hogere kosten voor de leerling. Zittenblijven is zo'n instrument dat eigenlijk een rigide oplossing biedt voor aanpassing, terwijl zomerscholen een veel minder kostbare oplossing bieden

¹ Voor meer info, zie Wessling en Van der Velden (2021; te verschijnen).

voor hetzelfde probleem. Ook het stapelen van opleidingen is een wat omslachtige manier om aanpassingen te realiseren, terwijl een verlengde brugperiode hetzelfde zou kunnen bereiken. Een interessante vraag is dan wat voor strategieën hanteren scholen om de flexibiliteit vorm te geven en wat de effecten daarvan zijn?

Wat draagt dit onderzoek bij?

Er is natuurlijk vaker onderzoek gedaan naar afzonderlijke indicatoren van flexibiliteit. Het unieke van dit onderzoek is dat we de verschillende aspecten van flexibiliteit systematisch bij elkaar brengen en in samenhang onderzoeken. Dat is belangrijk omdat, zoals hierboven al is aangegeven, de verschillende indicatoren substituten kunnen zijn.

Wat zijn de belangrijkste bevindingen?

We behandelen de resultaten in volgorde van de loopbaan van de leerlingen.

Goede selectie op schoolgeschiktheid van belang bij de start van het primair onderwijs

De overgang van groep 2 naar groep 3 is een belangrijk moment voor leerlingen en ouders. De Inspectie van het Onderwijs ziet erop toe dat de beslissing om te starten in groep 3 door scholen wordt gemaakt op grond van de ontwikkeling (schoolgeschiktheid) van het kind. Ons onderzoek² laat zien dat scholen in het Nederlands basisonderwijs niet alleen naar de schoolgeschiktheid van het kind kijken maar ook naar de leeftijd, en daarvoor gebruik maken van de leeftijdsgrenzen van 1 oktober en van 1 januari. Leerlingen die voor deze leeftijdsgrenzen zijn geboren hebben tien tot twintig procent meer kans om vroeg te starten dan leerlingen die na deze datum zijn geboren. Dat betekent dat leerlingen met dezelfde schoolgeschiktheid wel vroeg mogen starten als ze voor de leeftijdsgrens zijn geboren en niet vroeg mogen starten als ze na de leeftijdsgrens zijn geboren.

Het gevolg van deze ongelijkheid bij de instroom in groep 3 is dat sommige leerlingen mogelijk te vroeg en andere leerlingen te laat starten in groep 3 hetgeen nadelig kan zijn voor hun cognitieve ontwikkeling. Zo lijkt het erop dat een deel van de leerlingen bij de 1 oktober grens te vroeg start in groep 3. Zij blijken, op dezelfde leeftijd, nauwelijks beter te scoren op taal en rekentoetsen dan leerlingen die een jaar later zijn gestart in groep 3 en daardoor een groep lager zitten. Deze vroege starters zijn mogelijk te vroeg gestart waardoor ze weinig baat hebben van een extra jaar onderwijs vanaf groep 3.

Het gebruik van leeftijdsgrenzen bij de doorstroom naar groep 3 creëert een inflexibiliteit in het onderwijs die nadelig kan uitpakken voor sommige leerlingen. Door de doorstroom naar groep 3 volledig te baseren op de geschiktheid van leerlingen kunnen deze nadelige gevolgen worden tegengegaan.

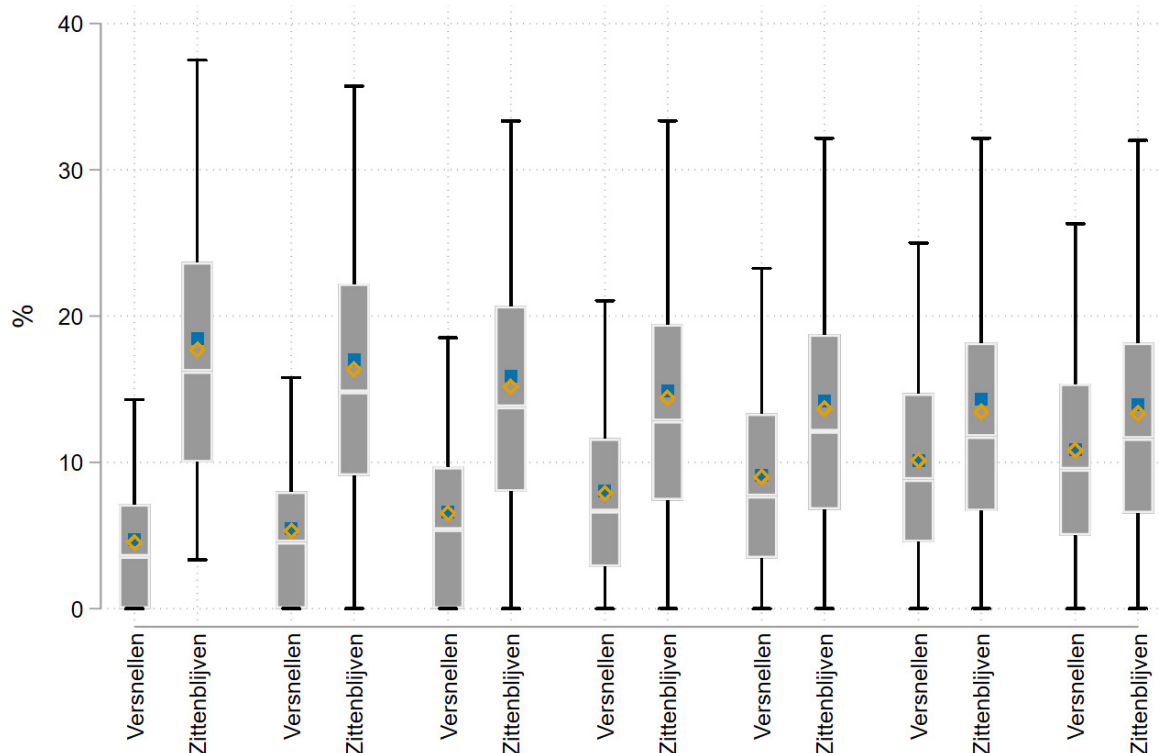
In het primair onderwijs neemt zittenblijven af, en een klas overslaan of vroeg instromen neemt sterk toe

In ons onderzoek³ blijkt dat voor de cohorten die tussen 2004 en 2010 zijn ingestroomd in het primair onderwijs, het percentage zittenblijven is gedaald van 18% naar 14%. Op zich is dat goed want het betekent dat scholen waarschijnlijk andere manieren hebben gevonden om leerlingen die het niveau nog niet beheersen bij te spijkeren, bijvoorbeeld door extra lessen te geven of door een zomerschool te organiseren.

Opvallend is ook dat het omgekeerde verschijnsel, een klas overslaan of eerder naar school gaan, sterk aan populariteit gewonnen heeft. Bedraagt dit voor het cohort dat startte in 2004 nog maar 4%, voor het cohort dat startte in 2010 bedraagt dit inmiddels 10%. Dit betreft waarschijnlijk vooral leerlingen die hetzij op de 1 oktober grens hetzij op de 1 januari grens eigen-

² Voor meer info, zie Ree en Webbink (2023).

³ Voor meer info, zie Bles, van der Velden en Wessling (2023).

Figuur 2. Percentage zittenblijvers en versnellers vanaf groep 1 tot 8 per cohort op scholen in het primair onderwijs.

Toelichting: het blauwe vierkant is het gemiddelde van alle leerlingen; de gele diamant is het gemiddelde van alle scholen.

lijk nog te jong zijn, maar wel schoolgeschikt zijn bevonden. Ook dat is een indicatie dat het primair onderwijs flexibeler is geworden.

Daarnaast is het opvallend dat scholen sterk verschillen in de mate waarin leerlingen blijven zitten of klassen overslaan. De box plots in Figuur 2 laten dat zien: deze geven de 5^e, 25^e, 50^e, 75^e en 95^e percentielscores aan. Als we startcohort 2004 als voorbeeld nemen dan zien we dat in de groep van de 25% laagst scorende scholen maximaal 10% van de leerlingen blijft zitten, terwijl in de groep van de 25% hoogst scorende scholen minimaal 23% van de leerlingen blijft zitten.

Vroege selectie versterkt rigiditeit

Het is lastig om precies na te gaan wat de effecten zijn van vroege selectie op onderwijsuitkomsten. Dat komt omdat vroege selectie

door landen heel verschillend uitgevoerd kan worden, bijvoorbeeld met veel mogelijkheden voor tussentijdse op- en afstroom of juist niet. Bovendien staat vroege selectie niet op zichzelf, maar heeft het ook een effect op de inrichting van het onderwijs daaraan voorafgaand. Scholen in het primair onderwijs werken bij vroegtijdige selectie al toe naar een juiste plaatsing, en dat begint niet pas in het laatste jaar.

Om zicht te krijgen op het effect van vroegtijdige selectie op rigiditeit in onderwijsuitkomsten, hebben we gekeken naar het zogenaamde geboortemaandeffect. Dit geboortemaandeffect is een bekend verschijnsel in onderwijssystemen waar leerlingen formeel pas vanaf een bepaalde leeftijd het onderwijs mogen binnenstromen. In Nederland kan dat bijvoorbeeld als leerlingen vóór 1 oktober van een schooljaar 5 jaar oud zijn. Dat betekent dat de leerlingen die geboren zijn

in oktober of november relatief oude leerlingen zijn in de klas en leerlingen die geboren zijn in augustus of september relatief jonge leerlingen. Dit leeftijdsverschil van bijna 12 maanden heeft een effect op de schoolloopbaan. Relatief jonge leerlingen blijven vaker zitten op de basisschool en presteren lager op de eindtoets. Eerder onderzoek laat zien dat de relatieve leeftijd van leerlingen ook gevolgen kan hebben voor hun plaatsing in het voortgezet onderwijs. Dit terwijl het geboortemaandeffect zelf met de leeftijd aan belang verliest over de tijd: op 6-jarige leeftijd is een verschil van 12 maanden nog heel veel, maar op 16-jarige leeftijd niet meer.

In ons onderzoek⁴ zijn we nagegaan hoe de ontwikkeling is van het geboortemaandeffect op de schoolprestaties in het primair en voortgezet onderwijs in een groot aantal landen. We vergelijken daarbij de verandering van deze effecten binnen landen over de loopbaan. De resultaten laten zien dat de geboortemaandeffecten op 10-jarige leeftijd nog heel fors zijn, maar flink zijn afgenomen op het moment dat leerlingen in het voortgezet onderwijs zitten. De geboortemaandeffecten op rekenen bijvoorbeeld zijn op 15-jarige leeftijd gemiddeld met zo'n 52% afgenomen ten opzichte het effect op 10-jarige leeftijd. Echter in landen waar vroeg geselecteerd wordt (zoals in Duitsland, Oostenrijk, en Nederland), is deze afname minder sterk dan in landen waar pas laat geselecteerd wordt (op 14-jarige leeftijd of later). Deze bevinding geeft aan dat in deze landen dus een zekere rigiditeit optreedt die maakt dat het geboortemaandeffect kunstmatig te hoog blijft. Juist in dat soort landen, zijn aanvullende flexibiliteitsinstrumenten van belang om deze rigiditeit te bestrijden, bijvoorbeeld door gemengde brugklassen aan te bieden waardoor de definitieve plaatsing wordt uitgesteld.

Het belang van de eindtoets

De eindtoets in het basisonderwijs vormt een belangrijke factor in de plaatsing voor het voort-

gezet onderwijs. In 2014/15 wordt de eindtoets verplicht gesteld, en wordt de praktijk van het advies aangepast. Waar eerst het advies pas gegeven wordt nadat de eindtoets gemaakt is, wordt de volgorde nu aangepast. Eerst wordt door de leerkracht een initieel advies gegeven. Daarna wordt de toets gemaakt, en op grond daarvan kan het advies eventueel naar boven worden bijgesteld. De gedachte daarachter is dat de toets een correctie kan zijn op het advies. Maar wat als die toets zelf niet betrouwbaar is?

Met het verplicht stellen van een eindtoets voor alle scholen, gaf het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap ook de mogelijkheid aan andere toetsaanbieders om de markt te betreden. Tot 2014/15 werd de toets voornamelijk geleverd door het CITO (de CITO-toets) die werd gebruikt door zo'n 85% van de scholen. Maar daarna kwamen ook nieuwe toetsen op zoals Route 8 en IEP. In de eerste twee jaren na introductie van deze toetsen, waren ze echter nog niet goed geijkt: de IEP-toets gaf adviezen die over de hele linie te hoog waren, en de Route 8-toets adviezen die te hoog waren voor leerlingen met een vmbo-basis of -kader advies, en te laag voor leerlingen met een vwo-advies. Zo kreeg bij scholen die in 2015/16 de overstap maakten naar IEP, 28,0% van de leerlingen een vwo-advies tegen 22,2% het jaar daarvoor. En bij Route 8 was dat respectievelijk 14,2% en 23,4%. Dit kwam omdat de nieuwe toetsen op een kleine steekproef uitgetest waren. Na de introductie konden de landelijke cijfers gebruikt worden om de toetsen te herijken. Bij de CITO-toetsen speelde dit probleem niet, omdat die al sinds de jaren '70 bestaan. We hebben in ons onderzoek⁵ gekeken of de over- of onderadvisingen gevolgen hebben voor de schoolloopbaan van de leerling.

Uit de resultaten blijkt dat scholen die de IEP-toets gebruikten het advies van de leerkracht vaker naar boven bijstelden, en dat scholen die

⁴ Voor meer info, zie Somers et al. (2023).

⁵ Voor meer info, zie Jacobs, Van der Velden en Van Vugt (2021; 2023).

de Route 8-toets gebruikten dat alleen deden voor leerlingen die laag scoorden, maar juist minder vaak voor leerlingen die hoog scoorden. Maar betekent dat ook dat deze leerlingen na drie jaar op een ander niveau zitten? Hebben de IEP-leerlingen en de laag-presterende Route 8-leerlingen geprofiteerd van de (te) hoge adviezen en hebben de beter-presterende Route 8-leerlingen nadeel gehad? Dat is niet het geval. Als we kijken in welk schooltype de leerlingen in het 3^e leerjaar zitten, dan zien we geen enkel effect meer van foutieve adviezen. Wij concluderen hieruit dat het Nederlandse onderwijs blijkbaar flexibel genoeg is om fouten in de toetsadviezen te corrigeren. Dat heeft onder andere te maken met de mogelijkheid om de definitieve plaatsing uit te stellen via gemengde brugperioden of door de mogelijkheid om tussentijds op- of af te stromen.

De rol van het advies van de leerkracht

In een onderzoek op basis van Duitse data⁶ laten we zien dat adviezen van leerkrachten voor het type voortgezet onderwijs gekleurd worden door de omgeving, met name wanneer deze adviezen geen bindend karakter hebben. De etnische compositie van de buurt en de school hebben een positief effect op de verwachtingen van leerkrachten, maar dat geldt alleen voor de leerlingen zonder migratieachtergrond. Zo zijn de verwachtingen van leerkrachten dat een specifieke leerling succesvol een academisch traject in het voortgezet onderwijs kan afronden, hoger voor leerlingen zonder migratieachtergrond wanneer deze in een klas zitten met relatief veel leerlingen met een migratieachtergrond. Deze effecten zijn minder sterk naarmate het advies van de leerkracht meer een bindend karakter heeft. Dit wordt verklaard omdat in dat geval de leerkracht meer serieus kijkt naar de feitelijke prestaties en minder ruimte laat voor andere zaken die het oordeel beïnvloeden.

6 Voor meer info, zie Becker en Wessling (2020).

Verschillende flexibiliteitsinstrumenten in het voortgezet onderwijs in Nederland

Vooraf in het voortgezet onderwijs, waar toewijzing aan een bepaald traject plaatsvindt, moeten scholen beschikken over een aantal flexibiliteitsinstrumenten om verkeerde plaatsing aan te passen of te voorkomen. Als we kijken naar het advies waarmee studenten binnenstromen in het voortgezet onderwijs en het niveau dat ze uiteindelijk behalen⁷, dan haalt 53% een diploma dat precies overeenkomt met het advies van de leerkracht in het basisonderwijs, 17% haalt een lager niveau en 18% haalt een hoger niveau. Dat geeft op zichzelf al aan dat het voortgezet onderwijs niet heel rigide is: het advies bij aanvang is niet allesbepalend voor het eindniveau.

Om een verkeerde plaatsing aan te passen of te voorkomen, worden verschillende instrumenten ingezet. Als we kijken naar het percentage studenten dat in aanraking komt met een van deze flexibiliteitsinstrumenten⁸, dan wordt het aanbod van een gemengde brugperiode in het eerste leerjaar (63%), het bieden van een smalle (twee schooltypes) of brede (drie types of meer) scholengemeenschap (respectievelijk 26% en 42%) en het aanbieden van een gemengde brugperiode in het tweede leerjaar (36%) het meest toegepast. Daarna volgen zittenblijven en neerwaartse mobiliteit, beide met ongeveer 14% van de studenten. Opwaartse mobiliteit en diplomastapeling komt bij respectievelijk 9% en 3% van de studenten het minst vaak voor, terwijl versnelling niet of nauwelijks voorkomt in het voortgezet onderwijs.

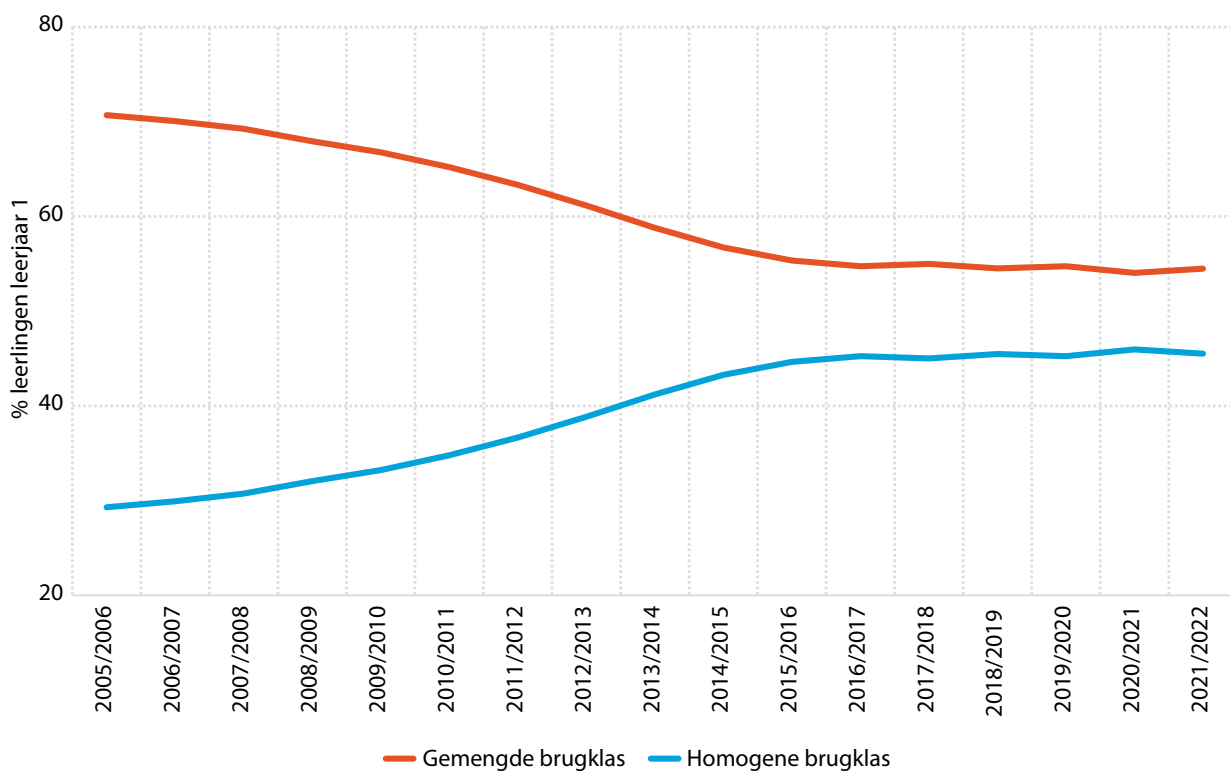
Het belang van gemengde brugklassen

Wanneer we nagaan welke van deze flexibiliteitsinstrumenten bevorderen dat een student een hoger onderwijsniveau haalt dan het leerkrachtadvies, dan is dat in volgorde van belang⁹: gemengde brugklas in het eerste leerjaar, brede scholengemeenschappen, en tussentijdse

7 Voor meer info, zie Bles en van der Velden (2023)

8 Voor meer info, zie Bles, van der Velden en Wessling (2023).

9 Voor meer info, zie Bles en van der Velden (2023).

Figuur 3. Percentage leerlingen in gemengde of homogene brugklas in leerjaar 1, 2005/2006 – 2021/2022.

opwaartse mobiliteit. Het stapelen van diploma heeft wel een sterk positief effect, maar komt relatief weinig voor en draagt daarom ook minder bij.

Een zorgelijke trend is dat het meest prominente flexibiliteitsinstrument, het aanbod van gemengde brugklassen, een neerwaartse trend vertoont, ondanks initiatieven om gemengde brugklassen te stimuleren (zie Figuur 3). In het schooljaar 2005/06 zat nog 71% van de studenten in het eerste jaar in een gemengde brugklas. Ruim vijftien jaar later, in 2021/22 was dit nog maar 55%.

In ons project hebben we onderzoek gedaan naar het belang van een gemengde brugklas voor leerlingen die een vmbo-gemengd of -theoretisch (vmbo-gt) advies hebben.¹⁰ De resultaten laten zien dat leerlingen met een vmbo-gt advies vaker opstromen en een havo of vwo

¹⁰ Voor meer info, zie Bles, Somers en Wessling (2023).

diploma behalen wanneer ze in een dakpan of brede brugklas hebben gezeten die een directe route naar de havo biedt, dan wanneer ze in een brugklas hebben gezeten die geen opwaartse mobiliteit biedt. Voorbeelden van brugklassen die opwaartse mobiliteit bieden aan studenten met een vmbo-gt advies zijn brugklassen waarin vmbo-gt/havo gecombineerd worden (dakpan brugklas) of brede brugklassen waarin leerlingen van vmbo-gt tot en met vwo samenkomen. Brugklassen die geen opwaartse mobiliteit bieden omvatten homogene brugklassen die enkel bestaan uit vmbo-gt leerlingen of gemengde vmbo-brugklassen waarvan vmbo-gt het hoogste niveau is. Onze resultaten laten geen significante verschillen zien tussen dakpan of brede brugklassen die opwaartse mobiliteit bieden. Beide type brugklassen resulteren in een grotere kans op een havo- of vwo-diploma.

Voor leerlingen die in een gemengde brugklas hebben gezeten die opwaartse mobiliteit biedt, maar niet tussentijds zijn opgestroomd, geldt

dat zij ook vaker diploma's stapelen dan leerlingen die in een brugklas hebben gezeten die geen opwaartse mobiliteit biedt. Een andere belangrijke uitkomst van dit onderzoek is dat de aanwezigheid van een havo-afdeling op de school een deel van het gevonden mobiliteitseffect door middel van stapelen verklaard. Dit wijst erop dat naast de aanwezigheid van gemengde brugklassen, ook het aanbod van opleidingen op de school van belang is.

Ook voor vwo-leerlingen is een gemengde brugperiode niet ongunstig. Uit ons onderzoek¹¹ blijkt dat vwo-afdelingen met een één- of tweejarige brugperiode vaker een hoog rendement (gedefinieerd als het onvertraagd halen van het vwo-diploma) weten te combineren met het geven van kansen aan leerlingen die geen strikt vwo-advies hadden.

Het geven van kansen hoeft niet ten koste te gaan van het rendement

Dit maakt onderdeel uit van een bredere strategieafweging die scholen hanteren. Veel scholen denken dat het geven van kansen ten koste gaat van het rendement: als een schooltype meer leerlingen toelaat met een wat lager advies, zullen ze ook een hoger percentage zittenblijven of afstroom kennen. En omgekeerd: scholen die strenger selecteren zullen een hoger rendement halen. Dat is echter niet het geval.¹² Er zijn inderdaad scholen waar een dergelijke uitruil bestaat: ze leggen dan de nadruk op het geven van kansen of juist op het verhogen van het rendement. Maar voor ongeveer de helft van de scholen geldt dat niet. Zoals aangegeven zijn scholen die kansen geven en een hoog rendement goed kunnen verenigen, vaker scholen met een één- of tweejarige brugperiode als het vwo-afdelingen betreft of onderdeel van een brede scholengemeenschap als het havo-afdelingen betreft.

¹¹ Voor meer info, zie Bles, van der Velden en Aries (2020).

¹² Voor meer info, zie Bles, van der Velden en Aries (2020).

Flexibiliteit belangrijker dan structurele kenmerken?

In een van onze studies gebruiken we een simulatiemodel¹³, om een schatting te maken van het relatieve gewicht van flexibiliteit ten opzichte van twee structurele kenmerken die bepalen of mensen op de juiste plek terecht komen: het aantal niveaus dat onderscheiden wordt en de betrouwbaarheid van toewijzing aan die niveaus. Hoewel dit model empirisch getoetst is op basis van arbeidsmarktdata, zijn de principes en de uitkomsten ook van toepassing in het onderwijs. In het simulatiemodel wordt verondersteld dat de kwaliteit van de match tussen nieuwkomers en banen op de arbeidsmarkt afhankelijk is van de informatiewaarde van het diploma en de flexibiliteit van de functie om de eisen aan te passen aan de nieuwkomer. De informatiewaarde van het diploma heeft betrekking op het aantal niveaus dat onderscheiden wordt en de betrouwbaarheid van de onderliggende selectie. Als we dat vertalen naar het onderwijs, dan kun je zeggen dat de kwaliteit van de match staat voor een succesvolle plaatsing in bijvoorbeeld het voortgezet onderwijs (waardoor talent maximaal ontwikkeld kan worden). Daarnaast staat de informatiewaarde van het diploma voor de informatiewaarde van de toetsen en adviezen die gebruikt worden om deze plaatsing te realiseren. In beide gevallen is flexibiliteit het vermogen van het systeem om zich aan te passen aan het niveau van de werknemer of student in het geval van verkeerde plaatsing.

Uit het simulatiemodel komt naar voren dat het aantal te onderscheiden niveaus de kwaliteit van de match weliswaar vergroot, maar dat het onderscheiden van meer dan drie niveaus niet veel toegevoegde waarde heeft. De betrouwbaarheid van de selectie is daarentegen veel belangrijker. Een van de belangrijkste bevindingen is dat de flexibiliteit van het systeem (het vermogen om zich aan te passen aan werknemer of student) nog veel belangrijker is. Deze

¹³ Voor meer info, zie Levels en van der Velden (2023).

uitkomsten van het simulatiemodel zijn getoetst en bevestigd op basis van internationale studies naar de kernvaardigheden van volwassenen (IALS en PIAAC).

Wat zijn de beleidsimplicaties?

Flexibiliteit is belangrijk

Te vroege of verkeerde selectie in het onderwijs kan een negatief effect hebben op het te bereiken opleidingsniveau en kan gepaard gaan met sociale ongelijkheid in onderwijskansen. Deze negatieve effecten kunnen echter verminderd worden door de flexibiliteit van het onderwijssysteem: de mate waarin het mogelijk is om suboptimale initiële plaatsing later te repareren.

Maar sommige instrumenten zijn beter dan andere

Sommige van deze instrumenten gaan gepaard met hogere kosten voor leerlingen, bijvoorbeeld omdat ze een jaar extra onderwijs moeten volgen. Dat geldt bijvoorbeeld voor zittenblijven en het stapelen van diploma's. Dat wil niet zeggen dat deze instrumenten nooit moeten worden ingezet, maar het is goed om te kijken of eenzelfde effect ook bereikt kan worden met meer efficiënte flexibiliteitsinstrumenten. Gemengde brugklassen en scholengemeenschappen lijken instrumenten te zijn met positieve effecten op leeruitkomsten, die door relatief veel leerlingen worden gebruikt, en financieel en organisatorisch efficiënter zijn dan stapelen van diploma's of opstroom.

In het algemeen is het goed gesteld met de flexibiliteit

Uit ons onderzoek komt naar voren dat flexibiliteit inderdaad heel belangrijk is. En in het algemeen is het met die flexibiliteit in het Nederlands onderwijssysteem niet slecht gesteld. Zowel in het primair als het voortgezet onderwijs hebben scholen verschillende instrumenten in handen waardoor verkeerde plaatsing voorkomen of gecorrigeerd kan worden. Met name in het primair onderwijs zien we dat

zittenblijven afneemt, wat erop wijst dat scholen waarschijnlijk andere, meer efficiënte middelen toepassen om leerlingen die achterblijven bij te spijkeren, bijvoorbeeld door extra lesstof aan te bieden of door zomerscholen te organiseren. Bovendien zien we dat scholen in het basisonderwijs leerlingen vaker vroegtijdig laten doorstromen, en dat wijst erop dat er meer op schoolgeschiktheid wordt geselecteerd.

Ook in het voortgezet onderwijs is sprake van flink wat flexibiliteit. Het advies van de leerkracht in het basisonderwijs is niet allesbepalend en eventuele fouten in de eindtoets worden gecorrigeerd.

Maar er zijn verbeteringen mogelijk vooral in het voortgezet onderwijs

Niettemin zijn er verbeteringen mogelijk. Vooral in het voortgezet onderwijs lijkt de flexibiliteit onder druk te staan. Een zorgelijke ontwikkeling is dat een van de belangrijkste instrumenten die scholen hebben om plaatsing uit te stellen, het aanbieden van een gemengde brugperiode, in de afgelopen vijftien jaar sterk verminderd is. Dat kan grote gevolgen hebben voor de mogelijkheden van studenten om een opleidingsniveau te halen dat beter past bij hun capaciteiten dan het advies waarmee ze het voortgezet onderwijs zijn binnengestroomd. Ook is het lastiger om met homogene brugklassen de negatieve effecten van vroege selectie te vermijden. Niet alleen leerlingen die op de grens zitten van vmbo-tl en havo profiteren van een gemengde brugperiode. Ook voor leerlingen die op de grens van havo en vwo zitten, kan het aanbieden van een gemengde brugperiode leiden tot een verhoging van kansen, zonder dat het rendement van de betreffende scholen daaronder hoeft te lijden.

Referenties

- Becker, D., K. Wessling, (2020), The impact of classroom, school, neighborhood, and institutional factors on teachers' expectations, ROA Research Memorandum; ROA-RM-2020/04
- Bles, P., R. van der Velden, R. Ariës (2020), Is there an opportunity-performance trade-off in secondary education? ROA-RM-2020/9, Maastricht.
- Bles, P., M. Somers, K. Wessling (2023), Tracking and Stacking: Causal Effects of Educational Pathways on Attainment and Inequality in Education. Draft chapter thesis.
- Bles, P., R. van der Velden (2023), Effects of Flexibility on educational success in the Dutch Secondary Education System. Draft chapter thesis.
- Bles, P. R. van der Velden, K. Wessling (2023), Measuring Flexibility in the Dutch Primary and Secondary Education System. Draft chapter thesis.
- Jacobs, M., R. van der Velden, L. van Vugt (2021). Does lowering the bar help? Results from a natural experiment in high-stakes testing in Dutch primary education. ROA-RM-2021/4, Maastricht.
- Jacobs, M., R. van der Velden, L. van Vugt (2023), High-Stakes Testing and Educational Careers: Exploiting the Differences in Cut-Offs between Test Recommendations in the Netherlands, Journal of Research on Educational Effectiveness
- Levels M., R. van der Velden (2023), How selection in education and labor market flexibility affect labor market outcomes: a general model. Unpublished manuscript.
- Ree, J. de, D. Webbink (2023), Does starting school late improve children's cognitive development? New evidence from two age at entry cut-off dates. Unpublished manuscript.
- Somers, M., C. Janietz, R. van der Velden, R. Korthals (2023), Early tracking and relative age effects in education. Unpublished manuscript.
- Wessling, K., R. van der Velden (2021), Flexibility in educational systems: Concept, indicators, and directions for future, ROA-RM-2021/2, Maastricht.
- Wessling, K., R. van der Velden (te verschijnen), Flexibility in educational systems - concept, indicators and measures, In: Gangl, Platt, Polavieja & van de Werfhorst (eds.) Oxford Handbook of Social Stratification.